Голові разової спеціалізованої ради
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
доктору юридичних наук, професору,
завідувачу кафедри цивільного права
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені
Тараса Шевченка
Цюрі Вадиму Васильовичу

ВІДГУК

офіційного опонента
кандидата юридичних наук, доцента, старшого дослідника, завідувача
Лабораторії проблем корпоративного права Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України
Сіщук Ліліани Василівни
на дисертацію Смірнова Георгія Юрійовича
на тему: «Корпоративні права: особливості здійснення та захисту», подану на
здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю «081 Право»

Актуальність теми дослідження. Активне впровадження змін протягом останнього десятиліття до корпоративного законодавства щодо правового регулювання діяльності юридичних осіб пов'язане, насамперед, з адаптацією національних законів до права Європейського Союзу. Метою удосконалення правових норм поставлено забезпечити належний рівень довіри від іноземних партнерів та потенційних інвесторів до вітчизняного підприємництва для ведення і розширення бізнесу на території України та виходу на міжнародні ринки. Цілями для досягнення поставленої мети є не просто запровадити чи оновити механізми правового регулювання корпоративних відносин, а запропонувати такі з них, що є найбільш зрозумілими та схожими з європейськими чи англо-американськими правовими інструментами погодження способів здійснення корпоративних прав та управління компаніями, і в той же час такими, що вже ефективно працюють на території України з усталеними корпоративними звичаями і традиціями.

Значну кількість нових правил, засобів та прийомів управління в компаніях, а також удосконалення способів здійснення корпоративних прав учасників, що відповідають європейським принципам, відображено на рівні спеціальних законів, що регулюють правовий статус окремих організаційно-правових форм підприємницьких юридичних осіб. У Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» вперше запропоновано поняття корпоративного договору та окреслено специфіку застосування цієї договірної конструкції, вказано на можливість видачі безвідкличної довіреності, прописано способи проведення загальних зборів товариства та участі в них учасників (очні, дистанційні через відеозв'язок та змішані), створення наглядових рад для такого товариства тощо. У Законі України «Про сільськогосподарську кооперацію» передбачено право членів створювати кооперативи з метою та без мети отримання прибутку, що зумовило внесення змін до ст. 84 Цивільного кодексу України щодо розширення вичерпного переліку підприємницьких товариств, а також окреслено сукупність майнових та немайнових прав членів кооперативу, що схожі з правами учасників інших підприємницьких товариств. У новому Законі України «Про акціонерні товариства» взагалі передбачено право вибору акціонерними товариствами системи корпоративного управління, що з однієї сторони дає можливість товариствам бути привабливими для англо-американських інвестиційних партнерів шляхом впровадження однорівневої системи управління, а з іншої – залишити усталену практику застосування дворівневої системи управління, що вже відома для українського та європейського економіко-правового середовища. У зв'язку з цим, хоча комплекс прав акціонера не змінюється у товаристві, але способи їх реалізації можуть відрізнятися.

Однак будь-які нововведення потребують наукового осмислення та аналітичного дослідження, що зумовлює виникнення нових наукових поглядів, ідей, прийомів щодо сприйняття явищ правової дійсності, розкриття переваг та недоліків того чи іншого способу здійснення корпоративних прав з метою їх застосування в правореалізаційній сфері. Окрім того, існуючі узагальнення судової практики є доказом невідворотних змін та практичних напрацювань щодо вирішення корпоративних спорів, згідно чого суди акцентують увагу на такі способи захисту невизнаних, оспорюваних чи порушених корпоративних прав, що мають бути належними та ефективними у тій чи іншій конфліктній ситуації. Тобто завжди ставиться питання про те, чи зможе бути досягнутий стороною корпоративного спору очікуваний нею правовий результат шляхом вибору загального чи спеціального способу захисту корпоративних прав. У зв'язку з вищенаведеним проблематика особливостей здійснення та захисту корпоративних

прав є такою, що вимагає ще більш глибокого вивчення, що й вказує на актуальність обраної теми.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та їх новизна. Наукова робота Г. Ю. Смірнова є дисертаційним дослідженням, в якому детально окреслено особливості реалізації та захисту корпоративних прав учасників юридичних осіб корпоративного типу в контексті оновлених механізмів правового регулювання корпоративних відносин відповідно до сучасних викликів правової реальності у європейському просторі, проаналізовано судову практику з корпоративних спорів, а також з метою удосконалення корпоративного законодавства та локальної правотворчості окреслено прогалини та надано роз'яснення і пропозиції з питань здійснення та захисту корпоративних прав. Дисертаційне дослідження є корисним, логічно аргументованим та своєчасним для наукової доктрини та правореалізаційної сфери, свідченням чого є запропоновані авторські положення новизни, висновки і рекомендації.

Мета і завдання наукового дослідження сформульовані методологічно правильно. Метою проведеного Г. Ю. Смірновим дослідження поставлено комплексний аналіз способів здійснення корпоративних прав та особливостей їх захисту. Досягненню мети дисертаційного дослідження Г. Ю. Смірнова передувало розв'язання таких завдань, як з'ясувати поняття корпоративних правовідносин і корпоративних прав, окреслити поняття корпорації, як юридичної особи, проаналізувати особливості реалізації права на управління, права на отримання дивідендів, права на отримання інформації, права на ліквідаційну квоту, дослідити законодавчі та правозастосовні умови оскарження рішень загальних зборів, переведення прав та обов'язків покупця, умови похідного позову та розробити власні ідеї удосконалення правового регулювання питань здійснення та захисту корпоративних прав.

Обґрунтування вибору теми дослідження доводить, що Г. Ю. Смірновим окреслено важливість обраного напряму наукової роботи, проаналізовано законодавчі новели та теоретико-методологічне підґрунтя наукових досліджень у цій сфері, про що свідчить авторське бачення, наведене у Вступі. Методологічно правильно визначено об'єкт і предмет дослідження, а отримані висновки підтверджують доцільність обрання загальнонаукових і спеціальних юридичних методів наукового пізнання, що закріплені у Вступі. Також висвітлено практичне значення результатів дослідження за тематикою дисертації у різних сферах науково-практичної та науково-дослідницької діяльності і окреслено особистий внесок здобувача.

На основі аналізу дисертаційної роботи зроблено висновок, що структура дисертації відповідає меті дослідження і розкриває повною мірою поставлені завдання, спрямовані на висвітлення значущих питань, що стосуються особливостей здійснення та окремих способів захисту корпоративних прав. Структурно робота складається з Анотації, Вступу, 3-ох Розділів, що містять дев'ять підрозділів, у змісті яких втілені результати проведеного дослідження відповідно до поставлених завдань. До кожного Розділу пропонуються одержані висновки наукового дослідження. Робота завершується загальними Висновками і вагомим списком використаних джерел (загальна кількість – 291 найменування), Додатком А, в якому наведено список наукових публікацій здобувача за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації.

У першому розділі дисертантом досліджуються наукові погляди щодо правової природи корпоративних відносин, як цивільних правовідносин, а також окреслюється сутність корпоративних прав у структурі корпоративного правовідношення. У рамках другого розділу досліджено особливості здійснення таких класичних суб'єктивних корпоративних прав, як право на управління, право на інформацію, право на дивіденди та право на ліквідаційну квоту. Третій розділ дисертації присвячений окремим питанням судового захисту корпоративних прав у частині оскарження рішень загальних зборів учасників, переведення прав та обов'язків покупця при захисті переважного права, а також удосконаленню положень, що стосуються подання похідного позову.

Ознайомлення зі змістом дисертації дає підстави стверджувати, що робота містить основні та необхідні для такого дослідження компоненти – критичний аналіз рекомендацій та висновків вчених, які вивчали окреслену проблематику, висвітлення прогалин чинного корпоративного законодавства, увагу до іноземних правових актів та зарубіжного досвіду, належну апробацію результатів дослідження. При цьому дисертантом опрацьовано значну кількість вітчизняних та іноземних нормативно-правових актів, спеціальної літератури, практику застосування. Це дає підстави стверджувати про обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Загалом, проведене Смірновим Г. Ю. наукове дослідження справляє хороше враження, сприймається позитивно, є завершеним, самостійним науковим доробком його автора.

Наукова новизна та практична значущість отриманих результатів. Дисертаційне дослідження Г. Ю. Смірнова містить положення, що мають науково-теоретичне значення і практичну спрямованість. Наукова новизна дисертації проявляється в окресленні теоретичних поглядів щодо сутності таких правових понять, як «корпоративні відносини», «корпоративні права», «корпорації» та

інших, і пропозицій удосконалення окремих способів здійснення та судового захисту корпоративних прав.

Позитивно сприймається позиція автора щодо цивільно-правової природи корпоративних відносин, яку він доводить через наявність у таких відносинах ознак юридичної рівності, автономії волі та майнової самостійності, а також авторського визначення корпоративних правовідносин, як відносин, які виникають, змінюються та припиняються між юридичною особою, її учасниками (членами, акціонерами) щодо участі в діяльності юридичної особи (стор. 54 дисертації).

У роботі виділено дві форми корпоративного права на управління: *право на здійснення управління* та *право на участь в управлінні* через критерій форми одноосібного та колективного управління корпорацією (стор. 21 дисертації). Безумовно погоджуємося, що в одноосібних корпораціях та корпораціях з множинною кількістю учасників управлінський інтерес задовільняється через суб'єктивне право на управління. Разом із тим автором в подальшому наголошується, що право управляти корпорацією опосередковане різним змістом (складається з різних правомочностей) й характеризується досить відмінною процедурою реалізації (стор. 82 дисертації).

Досліджуючи переважне право купівлі-продажу корпоративних прав, дисертантом слушно окреслено дві правомочності – породити переддоговірне зобов'язання з укладення договору купівлі-продажу та вимагати укладення договору купівлі-продажу в межах переддоговірного зобов'язання (стор. 23, 75 дисертації). Також аргументовано, що учасник товариства, заявляючи про намір скористатися переважним правом, не акцептує оферту й не укладає договір купівлі-продажу, а правомочність носія переважного права відповідає ознакам секундарного права (правомочності), оскільки реалізується одностороннім волевиявленням та породжує правові наслідки для продавця (третьої особи) у вигляді переддоговірного зобов'язання з укладення договору (стор. 73 дисертації).

Схвально сприймається пропозиція Г. Ю. Смірнова удосконалити способи реалізації права на участь вкладників командитних товариств та наділити їх мінімальним обсягом права на управління (брати участь у прийнятті рішень щодо припинення юридичної особи; щодо виплати дивідендів; щодо внесення змін до статуту, які обмежують чи іншим чином змінюють їхні права) (стор. 21, 85 дисертації). Варто погодитися з твердженням дисертанта, що правовий статус вкладника командитного товариства є схожим з правовим статусом акціонера - власника привілейованих акцій, оскільки останній хоча й обмежений законом у реалізації права на участь в управлінні акціонерним товариством, але наділений правом впливати на прийняття тих рішень, що стосуються його правового статусу.

Підтримуючи авторське бачення, доцільно також підкреслити, що при обранні організаційно-правової форми юридичної особи для ведення підприємницької діяльності потенційні власники корпоративних прав у ході прийняття рішення керуються суттєвими характеристиками юридичної особи, такими як специфіка створення, наявність чи відсутність структурної ієрархії в управлінні, контроль за діяльністю організації, особливості припинення організації тощо. Звісно, що й правовий статус учасника товариства відіграє важливу роль при здійсненні управління компанією та при формуванні дивідендної політики. Тому мінімальний обсяг прав будь-якої особи, яка передала своє майно у власність юридичної особи і стала її учасником, має бути передбачений на законодавчому рівні.

Окрім того, позитивно сприймається той факт, що автор пропонує закріпити у положеннях ЦК України норму, що вкладник має право діяти від імені командитного товариства з третіми особами на підставі довіреності (стор. 83 дисертації). Можна тільки доповнити, що таку довіреність мають право видавати тільки повні учасники товариства.

Заслуговує на увагу пункт наукового дослідження, згідно якого запропоновано в межах інституту правочинів із заінтересованістю термін «опосередкована заінтересованість». На законодавчому рівні питання укладення правочинів із заінтересованістю розкрито тільки у Законі України «Про акціонерні товариства», згідно норм якого прямо позбавлено можливості заінтересованого у вчиненні правочину акціонера голосувати з даного питання. Разом із тим дисертантом аргументовано необхідність ввести поняття опосередкованої заінтересованості, під якою пропонується розуміти випадки, коли обставини заінтересованості наступають безпосередньо щодо афілійованої особи учасника (акціонера, члена) корпорації, у зв'язку з чим, через відносини контролю-підпорядкування, особисті зв'язки, тощо наявний конфлікт інтересів товариства та його учасника (акціонера, члена) при здійснення свого права на управління юридичною особою (стор. 21, 88 дисертації).

Автором цілком слушно запропоновано розкрити питання оборотоздатності права вимоги щодо отримання дивідендів (стор. 24 дисертації). У дослідженні висвітлено проблематику вітчизняного та зарубіжного правового регулювання питання про прийняття рішення на загальних зборах учасників щодо нарахування та виплати дивідендів (стор. 112 – 117 дисертації). Зокрема, Г. Ю. Смірновим доведено необхідність закріплення у всіх законодавчих актах, що регулюють правовий статус підприємницьких юридичних осіб, обов'язку товариства ставити щорічно на порядок денний та на голосування не просто питання про виплату дивідендів, а й визначити певну частину чистого прибутку, яку товариство

зобов'язане відрахувати на виплату дивідендів. Аналізуючи іноземне законодавство та зважаючи на баланс інтересів мажоритарних і міноритарних учасників дисертант правильно пропонує передбачити обов'язковість спрямування на виплату дивідендів саме 50% чистого прибутку або нерозподіленого прибутку, а також можливість прийняття рішення про невиплату дивідендів кваліфікованою, а не простою, більшістю голосів; слушно запропоновано скоротити строк для виплати дивідендів у три місяці; звернено увагу на питання форми виплати дивідендів і підкреслено, що розширення можливостей з виплати дивідендів в інших формах, окрім як у грошовій, повинно здійснюватися поступово і у традиційний спосіб – цінними паперами, ефективність впровадження чого підтверджена зарубіжним досвідом регулювання. Вказані пропозиції підвищують практичну значимість дисертаційного дослідження.

Варто погодитися, що право на інформацію спрямоване на задоволення корпоративного інформаційного інтересу шляхом отримання необхідних відомостей, які надалі особа використовуватиме на власний розсуд; право на інформацію має самостійний об'єкт – інформацію. Не заперечується той факт, що право на інформацію в корпоративних правовідносинах може реалізовуватися одночасно з правом на управління корпорацією (отримання повідомлення при скликанні загальних зборів). При цьому правильно відзначено, що порушення даного права є підставою для його захисту шляхом звернення до суду з позовом щодо надання інформації або щодо усунення порушення права на інформацію і права на управління, що, однак, не означає їхнє ототожнення (стор. 119 – 120 дисертації).

Крім того, у дисертації детально розглянуто право учасника на ліквідаційну квоту щодо розподілу майна корпорації, яке залишилося після задоволення вимог кредиторів у порядку ліквідаційної процедури. Схвально сприймається підхід дисертанта, згідно якого реалізація корпоративного права на ліквідаційну квоту породжує похідне зобов'язальне право на ліквідаційну квоту. Змодельовано ситуацію, за якої автором доведено, що на момент реалізації корпоративного та зобов'язального права на отримання ліквідаційної квоти, юридична особа продовжує існувати, корпоративні (членські) відносини зберігаються (стор. 141 – 143 дисертації). Вказано й на те, що розподіл майна між учасниками товариства після задоволення вимог кредиторів у процесі ліквідаційної процедури у загальному порядку, що реалізовується до моменту державної реєстрації припинення юридичної особи, не передбачений у разі проведення ліквідаційної процедури після оголошення юридичної особи банкрутом, оскільки у Кодексі України з процедур банкрутства дане питання не врегульоване.

Аргументованою є позиція автора, що оскарження рішення загальних зборів не повинно обмежуватися певним цензом – суди повинні оцінювати можливість учасника (акціонера, члена) корпорації вплинути на результат голосування без урахування належної йому кількості голосів (стор. 166 дисертації). У ході наукового аналізу спеціальних способів захисту корпоративних прав дисертантом зроблено цілком доречні висновки щодо необхідності збереження на рівні законодавства положень про «переважне право учасників» (стор. 179, 189 дисертації), що дозволяє впливати на динаміку суб'єктного складу у товаристві та на можливість застосування спеціальних способів захисту корпоративних прав, що виконують мету обрання належного та ефективного способу захисту. У зв'язку з цим аргументованими видаються висновки, що переведення прав та обов'язків покупця є належним та найбільш ефективним способом захисту порушеного переважного права.

Щодо похідного позову, то слушно запропоновано розширити коло відповідачів за похідним позовом та надати можливість звертатися з даним позовом не тільки до фізичних осіб (учасників, акціонерів, членів або посадових осіб), але й до юридичних осіб, якщо останні наділені повноваженнями органу управління корпорації. Погоджуємося й з висновком автора про те, що опосередковано може здійснюватися захист майнових прав учасників та акціонерів у контексті невиплати їм дивідендів у зв'язку з шкодою, заподіяною корпорації її посадовими особами (стор. 203, 207 дисертації).

Прогресивною є думка Г. Ю. Смірнова, що при вирішенні питання про відповідальність посадових осіб за похідним позовом дії (бездіяльність) останніх повинні оцінюватися на відповідність «обов'язку належної обачливості (розумності)» та «обов'язку лояльності (діяти в інтересах юридичної особи)» - презумпція «правила ділового судження» (стор. 24 дисертації). Окрім того, слушно запропоновано надати учасникам непідприємницьких корпорацій, в яких відсутній оборотоздатний об'єкт, що посвідчує корпоративні права (частка, акції чи пай), право звертатися з похідним позовом на захист прав та інтересів такої корпорації. На підтримку позиції автора варто вказати, що запропонований механізм зможе суттєво вплинути на зменшення кількості зловживань, що мають місце сьогодні у непідприємницьких організаціях, що пов'язано з використанням майна та прибутків таких юридичних осіб не за метою та не за цільовим призначенням, для яких створювалася непідприємницька корпорація чи здійснювала відповідну діяльність.

Враховуючи наведене, дисертація Г. Ю. Смірнова є фундаментальним завершеним науковим дослідженням. Результати дисертаційної роботи, що пропонуються у висновках до розділів, розкривають вирішення поставлених

завдань у дисертації, добре аргументовані упродовж усієї роботи і знайшли конкретний вираз у загальнотеоретичних висновках.

Повнота викладу наукових положень та основних результатів дисертації у наукових виданнях. За темою дисертації відповідно до її змісту основні положення викладені у 14 наукових працях, зокрема у 10-ти наукових статтях, опублікованих у виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань України із юридичних наук, в 1-й статті у науковому періодичному фаховому виданні іншої держави та у 3-х тезах доповідей на всеукраїнських та міжнародних наукових конференціях. Наукові положення та основні результати дисертації підтверджуються і повною мірою відображаються у наукових публікаціях дисертанта, характеризуються активною апробацією результатів дослідження у тезах доповідей на науково-практичних конференціях. Висновки і пропозиції, сформульовані у дисертації, можуть бути використані у науково-дослідній та правотворчій сфері, у правозастосовній діяльності, а також у навчальному процесі у закладах вищої освіти.

Відсутність порушень академічної доброчесності. У ході вивчення дисертаційного дослідження та наукових публікацій фактів порушень академічної доброчесності не виявлено.

Зауваження та дискусійні пропозиції, що мають місце у дисертації. Загалом позитивно оцінюючи дисертацію Г. Ю. Смірнова, водночас звернено увагу на деякі положення, що можуть слугувати предметом подальших наукових досліджень або дискусій під час публічного захисту.

1. У першому розділі дисертаційного дослідження Г. Ю. Смірновим розглянуто поняття корпоративних відносин та корпоративних прав і окреслено вказані правові явища з прив’язкою до участі в юридичній особі, яка дозволяє задовольняти учасникам свої майнові та (або) немайнові інтереси (стор. 22, 34, 58, 61 дисертації). У цілому погоджуючись з підходом автора щодо цивільно-правової природи корпоративних відносин дискусійною є позиція дисертанта, що єдиним об’єктом корпоративних правовідносин є участь в діяльності юридичної особи, а також заперечення можливості віднесення корпоративних прав до об’єкта таких правовідносин як нематеріального блага. З даного приводу хотілося б звернути увагу на декілька аспектів. Зокрема, визначаючи правову категорію «участь» ключовим об’єктом у структурі корпоративних відносин, було б доречно приділити більше уваги розкриттю сутності вказаного поняття та його співвідношення з дефініцією корпоративних прав. Адже у дослідженні також зустрічається розкриття права участі, як суб’єктивного корпоративного права, що вказує на членський зв’язок з юридичною особою. Тому варто зрозуміти бачення дисертанта щодо співвідношення та змістового наповнення таких понять, як

«участь», «право участі», «корпоративні права», «суб'єктивне корпоративне право».

Звісно, що зміст правовідносин становлять суб'єктивні права та обов'язки, якими особа наділяється вступаючи у те чи інше правовідношення – договірне, спадкове, корпоративне тощо. Для прикладу, вступаючи у договірні відносини у сторін договору виникають права й обов'язки, які розглядаються у симбіозі суб'єктивне право – суб'єктивний обов'язок, однак предметом цивільно-правового договору виступає певне майно чи майнові права. При цьому виникнення зобов'язального правовідношення окреслюється такими об'єктами, як дії (поведінка) суб'єктів цього правовідношення і матеріальні та нематеріальні блага, щодо яких таке правовідношення виникло на підставі договору. Аналогічно й при вступі в корпоративні відносини, як підвиду цивільних правовідносин, особа набуває статусу учасника первинним чи похідним способом, у неї виникають права і обов'язки по відношенню до юридичної особи, що породжує виникнення спеціального об'єкта – корпоративних прав у результаті внесення майна чи коштів засновниками. Якщо ж розглядати позицію автора, що при вступі до товариства в учасника виникає право участі, а не корпоративні права, то варто пам'ятати, що поняття «участь» може вживатися у контексті набуття, як немайнової участі, так і майнової участі, що по своїй суті й становить зміст суб'єктивного корпоративного права. Окрім того, участь засновників у внесенні вкладів та вчинення інших спільних дій для створення юридичної особи до моменту державної реєстрації останньої не є корпоративним правовідношенням. Набуваючи ж статусу учасника після створення організації особа наділяється корпоративною правосуб'єктністю, що зумовлює здатність учасника мати і здійснювати свої корпоративні права у динаміці корпоративного правовідношення. Більше того, заперечувати майновий характер корпоративних відносин, як одну з ключових характеристик, теж позбавлено сенсу, оскільки право на участь в управлінні корпорацією заради управління не зумовить бажаних наслідків, особливо у підприємницькій сфері, де задоволення інтересу відбувається шляхом безпосереднього впливу на майно. Не є виключенням і непідприємницька сфера, в межах якої закон дозволяє здійснювати підприємницьку діяльність в першу чергу за рахунок майна, переданого у власність юридичної особи. Тому, якщо й розглядати правову категорію участі у контексті ключового об'єкта корпоративного правовідношення, то через призму корпоративних прав, як нематеріального блага, на набуття та реалізацію якого спрямовані дії учасників.

2. Г. Ю. Смірновим зазначено, що завдяки запропонованому визначенню корпоративних правовідносин як цивільних відносин, що існують між юридичною особою та її учасниками, членами, акціонерами щодо участі в діяльності

юридичної особи, яка дозволяє їм задовольняти свої майнові та (або) немайнові інтереси, дається можливість уникнути тлумачення, за якого заперечується існування корпоративних правовідносин в непідприємницьких юридичних особах, заснованих на засадах членства (стор. 22 дисертації). Обрана дисертантом позиція розширення сфери дії правового регулювання корпоративних відносин до можливості їх виникнення як у підприємницьких, так й у непідприємницьких юридичних особах підкріплена належною аргументацією та висновками. Втім, визначаючи поняття корпоративних правовідносин, автор пропонує оминути згадку про корпоративні права та робить акцент на майнові та (або) немайнові інтереси учасників цих відносин.

З даного приводу варто зауважити, що при дослідженні базових правових понять, таких як корпоративні відносини та корпоративні права, необхідно формулювати визначення з урахуванням впливу таких понять на способи їх виникнення, здійснення та захисту, особливо, якщо йде мова про закріплення дефініції на законодавчому рівні. Адже пропозиція замінити термін «корпоративні права», з приводу яких виникають корпоративні відносини, на терміни «участь у діяльності» та / або «задоволення майнових та (або) немайнових інтересів» не змінює того факту, що з моменту вступу до товариства та набуття статусу учасника в останнього виникає корпоративна правосуб'єктність, що проявляється у можливості здійснення комплексу корпоративних прав у тих формах реалізації та у тому порядку, що визначені законом та установчими документами. Відповідно, саме порушення корпоративних прав в межах конкретної форми їх реалізації є підставою для обрання належного та ефективного способу їх захисту.

Звісно, якщо звернутися до ст. 16 ЦК України, то об'єктом захисту є не тільки особисте немайнове або майнове право, але й охоронюваний законом інтерес. Однак судова практика розгляду корпоративних спорів нині базується на тому, що при визначенні можливості розгляду справи у суді сторони мають вказати у першу чергу на порушення корпоративного права, хоча й не заперечується можливість захисту корпоративного інтересу, проте у таких справах складніше довести правомірність дій учасника чи неправомірність дій юридичної особи, за винятком подання похідного позову. Тому обраний дисертантом підхід хоча й дозволяє розкрити позицію щодо розуміння сутності корпоративних відносин у широкому аспекті, акцентуючи увагу на майнових та немайнових інтересах учасників, тим не менш категорія «інтересу» відіграє більш важливу роль для досягнення певної непідприємницької мети, а у підприємницькій сфері ключовий акцент ставиться на корпоративні права учасників та способи їх здійснення і захисту.

3. Автором наведено розуміння корпорації як юридичної особи, заснованої на засадах членства, а саме: 1) розширено аргументацію на користь спростування належності корпорації будь-яких інших кваліфікаційних ознак окрім як наявності відносин членства; 2) наведено власні критерії розмежування «корпорації» з суміжними поняттями «установа» та «унітарне підприємство» (стор. 24 дисертації). Позитивно сприймається той факт, що у роботі проглядається єдиний підхід щодо віднесення підприємницьких та непідприємницьких юридичних осіб до корпорацій, у яких виникають корпоративні відносини з учасниками таких організацій. Однак, якщо у попередніх висновках дисертант звертається до правової категорії «участь», «право участі», то при окресленні поняття корпорації, а також при визначенні видів та організаційно-правових форм юридичних осіб, що підпадають під вказане поняття, береться за основу кваліфікуюча ознака – «членство».

Зрозуміло, що у наукових колах відсутня єдина позиція щодо кваліфікуючих ознак для окреслення кола суб'єктів права, яких можна віднести до числа корпорацій. Корпорація хоча й володіє всіма ознаками юридичної особи, як самостійного суб'єкта права, проте наукові погляди на дане питання різняться, оскільки одні вчені визначають одну певну кваліфікуючу ознаку, а інші – декілька таких ознак, що зумовило й виникнення різних підходів: корпорація – юридична особа, корпорація – підприємницьке товариство, корпорація – товариство незалежно від мети створення; корпорація – АТ, ТОВ, ТДВ тощо.

Вибір кваліфікуючого критерію – права участі не заперечує того факту, що учасники юридичної особи корпоративного типу можуть мати корпоративні права чи набувати право членства в організації. Адже, як відомо, саме за критерієм права участі у ст. 83 ЦК України юридичні особи поділені на товариства та установи. Тому позитивно сприймається висновок автора, що корпорацію варто відмежовувати від установи та унітарного підприємства за критерієм участі. Однак, враховуючи, що автор відносить до кола корпорацій і підприємницькі, і непідприємницькі юридичні особи, то критерій права членства суперечить обраному дисертантом підходу, оскільки право членства, традиційно, вказує на правовий зв'язок учасника (члена) з непідприємницькою юридичною особою. Тому, при висвітленні кваліфікуючого критерію відмежування корпорацій від інших юридичних осіб, доречно було б розглянути право участі, як ключову ознаку корпорації, що включає в себе право членство і корпоративні права, що є складовими елементами права участі.

4. Погоджуючись з думкою дисертанта, що набуття корпоративних прав за акцією, як і прав на саму акцію, є неможливим до створення самого акціонерного товариства як емітента, тим не менш викликає сумнів пропозиція

переглянути процедуру створення акціонерних товариств та відмовитись від можливості емісії та приватного розміщення акцій до створення акціонерного товариства (стор. 76 дисертації). Вважаємо, що такий підхід є не зовсім правильним для вітчизняної практики застосування, навіть якщо така процедура передбачена у ряді іноземних держав з огляду на наступне. По-перше, акціонерне товариства, як емітент, випускає акції, що відповідно до закону наділяються правовим режимом цінних паперів, що мають свою специфіку правового регулювання. По-друге, враховуючи стан розвитку вітчизняного ринку капіталів, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку відіграє важливе значення на етапі створення акціонерного товариства, оскільки, з одного боку, виступає перед потенційними інвесторами гарантом створення акціонерного товариства відповідно до вимог закону, в тому числі щодо оплати акцій до моменту державної реєстрації товариства, а з іншого боку – здійснює контроль за дотриманням засновниками порядку вчинення дій, що спрямовані на створення акціонерного товариства.

5. Досліджуючи право на участь в управлінні юридичною особою автором обгрунтовується концепція рішень загальних зборів як правочину (стор. 24 дисертації), що підкріплено аргументацією зіставлення рішення загальних зборів з ознаками правочинів – правомірних вольових дій суб'єкта права, спрямованих на виникнення, зміну чи припинення прав та обов'язків (правового результату). Хоча у науковому дослідженні міститься ряд тверджень, що доводять такий підхід, все ж таки варто подумати й про практичну значимість вказаних пропозицій. Як відомо, в українській судовій практиці рішення загальних зборів учасників є актами ненормативного характеру (індивідуальними актами), тобто офіційними письмовими документами, що породжують певні правові наслідки, які спрямовані на регулювання корпоративних відносин і мають обов'язковий характер для суб'єктів цих відносин. Окрім того, суди у своїй практиці не застосовують ст. ст. 203 та 215, 216 ЦК України, які визначають підстави недійсності правочину. На нашу думку, така судова позиція є вірною, оскільки застосування загальних підстав недійсності правочину призвело б до нестабільності корпоративних відносин, адже правочин в першу чергу є вольовою дією, а дефект волі кожного з учасників (акціонерів) можна було б вважати достатньою підставою для визнання рішення загальних зборів недійсним, що могло б призвести на практиці до значних зловживань учасниками корпорацій, особливо тих, у яких наявні тривалі корпоративні конфлікти.

Проте вищенаведені міркування і зауваження не впливають на загальну високу позитивну оцінку дисертації на здобуття наукового ступеню доктора філософії в галузі права. Висловлені зауваження носять швидше уточнюючий

характер і спонукають автора до наукової дискусії та врахування висловлених думок у подальшій науковій розробці проблематики дослідження.

На підставі викладеного вище вважаю, що дисертаційне дослідження є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням. Дисертація Г. Ю. Смірнова на тему «Корпоративні права: особливості здійснення та захисту» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 «Право», Вимогам до оформлення дисертації, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019 р.) та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44).

На підставі викладеного вважаю, що дисертант Смірнов Георгій Юрійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право, а його дисертація заслуговує на високу позитивну оцінку з боку спеціалізованої вченої ради.

Офіційний опонент:
кандидат юридичних наук, доцент, старший дослідник
завідувач Лабораторії проблем корпоративного права
Науково-дослідного інституту приватного
права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України **Л. В. Сіщук**